

Lewalski, Krzysztof

Relacja o stanie diecezji płockiej z 1913 r.

Studia Płockie 41, 189-196

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krzysztof Lewalski

RELACJA O STANIE DIECEZJI PŁOCKIEJ Z 1913 R.

Początki diecezji płockiej sięgają przełomu XI/XII w. W ciągu wieków jej obszar i granice ulegały mniejszym lub większym zmianom. W połowie XVI w. jej terytorium stanowiło województwo płockie, część rawskiego, Ziemia Dobrzyńska, część Księstwa Mazowieckiego oraz północne Podlasie. W okresie rozbiorów 1772-1795 obszar diecezji prawie w całości znalazł się w granicach drugiego i trzeciego zaboru pruskiego. Z kolei w wyniku reorganizacji terytorialnej Kościoła na obszarze, powstałego w 1815 r. pod egidą Rosji, Królestwa Polskiego diecezja płocka, ograniczona do ówczesnego województwa płockiego, na mocy bulli cyrkumskrypcyjnej *Ex imposita Nobis* Piusa VII z 30 czerwca 1818 r. stała się częścią nowoutworzonej metropolii warszawskiej¹.

Relacje o stanie diecezji to interesujące źródła do dziejów Kościoła lokalnego. Na ich temat istnieje już dość obszerna literatura². Obowiązek nadsyłania do Rzymu regularnych sprawozdań ze stanu diecezji nałożyła na biskupów bulla papieża Sykstusa V z 1585 r. Polscy biskupi mieli je nadsyłać co cztery, potem co pięć lat. Terminów tych w praktyce z różnych powodów ściśle nie przestrzegano. Relacje o stanie diecezji składano z reguły podczas wizytacji biskupich „ad limina”, czyli odwiedzin Rzymu. W 1725 r. wydano specjalną instrukcję, według której należało sporządzać sprawozdania³. Miały się one składać z 9 rozdziałów. Dostarczały wiadomości na temat stanu materialnego diecezji, biskupa, duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego, zakonów żeńskich, seminarium, miejsc kultu oraz wiernych. Informowano w nich również o potrzebach i wysuwano postulaty⁴. Wspomniana instrukcja

¹ B. Kumor, Granice diecezji płockiej, „Studia Płockie”, 3, 1975, s. 45-54.

² Bibliografia źródeł watykańskich cytowanych w polskich periodykach 1946-1990, oprac. zespół, Rzym; Warszawa 2000, s. 122-135; W. Müller, Diecezja krakowska w relacjach biskupów z XVII-XVIII wieku, „Roczniki Humanistyczne”, t. 13, 1965, z. 2; W. Wójcik, Wizytacje biskupów polskich „ad limina” do roku 1911, „Prawo Kanoniczne”, R. 18, 1975, nr 3-4; M. Grzybowski, Stan diecezji płockiej na podstawie relacji „ad limina” biskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego z 1910 r., „Studia Płockie”, t. 7, 1979; B. Kumor, Relacja wikariusza apostolskiego, biskupa Antoniego Junoszy Gałęckiego, o stanie wikariatu apostolskiego w Krakowie z dnia 1 VI 1872 roku, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 78, 2002. K. Lewalski, W sprawie relations de statu dioecesis z terenu metropolii warszawskiej w okresie zaboru rosyjskiego, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 88, 2007.

³ J. Kłoczowski, Kwerenda polska w archiwach watykańskich w 1962 roku, „Przegląd Historyczny”, T. 55, 1964, z. 2, s. 259-260.

⁴ W. Müller, op. cit., s. 45.

obowiązywała aż do początku XX stulecia. Było zrozumiałe, że u progu XX wieku wartość informacyjna takich relacji była daleko niewystarczająca. Pytania instrukcji nie obejmowały wielu nowych problemów i zagadnień, przed którymi szczególnie na przełomie XIX i XX wieku stanął Kościół. Na mocy dekretu Kongregacji Konsystorialnej „de relationibus dioecesis” z 31 grudnia 1909 r. sprawozdania miały być sporządzane według nowego kwestionariusza obejmującego 150 pytań⁵. Składały się z 16 rozdziałów (Caput) poprzedzonych wstępem, w którym podawano informację o urzędującym biskupie oraz krótką charakterystykę sytuacji społeczno-religijnej w diecezji (pytania 1-2). Kolejne rozdziały zawierały:

Caput I *Generalia de statu materiali* (pytanie: 3): sprawy ogólne oraz stan materialny diecezji. Caput II *De fide et de cultu divino* (pytania: 4-17): sprawy wiary i kultu.

Caput III *De iis, quae ad Ordinarium pertinent* (pytania: 18-32): kwestie dotyczące biskupa ordynariusza.

Caput IV *De curia dioecesis* (pytania: 33-39): informacje na temat funkcjonowania kurii diecezjalnej.

Caput V *De clero generatim* (pytania: 40-51): zagadnienia dotyczące duchowieństwa diecezjalnego.

Caput VI *De Capitulis* (pytania 52-62): istniejące w diecezji kapituły.

Caput VII *De parocciis earumque rectoribus* (pytania: 63-81): parafie oraz ich rządcy.

Caput VIII, Art. I. *De Seminario dioecesis* (pytania: 82-100), Art. II. *De Seminario interdioecesis seu regionali* (pytanie: 101): funkcjonowanie seminarium diecezjalnego oraz międzydiecezjalnego.

Caput IX *De institutis religiosi virorum* (pytania: 102-106) oraz

Caput X *De institutis religiosi mulierum* (pytania: 107-113): informacje na temat męskich i żeńskich zgromadzeń zakonnych.

Caput XI *De populo generatim* (pytania: 114-124): charakterystyka ogólna stanu religijności i moralności wiernych.

Caput XII *De iuventutis institutione et educatione* (pytania: 125-130): informacje dotyczące wychowania i wykształcenia młodzieży.

Caput XIII *De piis sodalitatibus aliisque religiosi consociationibus* (pytania: 131-135): informacje o istniejących bractwach modlitewnych, sodalicjach oraz tercjarzach.

Caput XIV *De piis legatis et eleemosynarum collectionibus* (pytania: 136-141): istniejące formy wsparcia materialnego duchowieństwa, instytucji kościelnych oraz świeckich.

Caput XV *De operibus piis et socialibus* (pytania: 142-146): informacje o istniejących w diecezji instytucjach charytatywnych i społecznych.

Caput XVI *De editione et lectione librorum et diarium* (pytania: 147-150): zagadnienia wydawnictw oraz czytelnictwa książek i czasopism.

Dekret wprowadzał także nowe terminy składania odwiedzin „ad limina”. Biskupi mieli je odbywać co 5 lat począwszy od 1 stycznia 1911 r. Z uwagi jednak, że w pierwszym roku wszyscy biskupi nie mogli ich rozpocząć, dekret ściśle określał, z których prowincji i w którym roku mieli przybywać biskupi ordynariusze do Rzymu. W trzecim roku pięciolecia zaczynającego się od wymienionej wyżej daty wizyty takie mieli odbywać „Ordinarii imperii Austro-Ungarici, Germani-

⁵ W. Wójcik, op. cit., s. 158-160.

ci, et reliquae Europae cum insulis adiacentibus”⁶. Dla biskupów z ziem polskich był to więc rok 1913. Novum polegało też na tym, że o ile do tej pory procedurę związaną z przyjmowaniem relacji w Rzymie obsługiwała Kongregacja Soboru to od 1911 roku zadanie to przejmowała Kongregacja Konsystorialna.

Nie dysponujemy kompletem relacji o stanie diecezji z obszaru metropolii warszawskiej z okresu od jej powstania w 1818 r. do wybuchu I wojny światowej w 1914 r. Różne są tego powody. Luki wśród relacji można tłumaczyć sytuacją Kościoła rzymskokatolickiego w Królestwie: przeciągające się wakanse stolic biskupich, niekiedy krótkie rządy ordynariuszy, zakaz bezpośrednich kontaktów hierarchów ze Stolicą Apostolską, niesprzyjające warunki polityczne, szczególnie po stłumieniu powstania styczniowego. Należy stwierdzić, pomijając w tym miejscu wiadomości na temat relacji z pozostałych diecezji metropolii warszawskiej, że w przypadku diecezji płockiej, od momentu, kiedy znalazła się ona w granicach metropolii warszawskiej, można w literaturze spotkać informacje na temat relacji z lat 1823, 1828, 1831, 1896, 1910 i 1913.

O zmikrofilmowanych relacjach z 1823 i 1828 r. informuje Jerzy Kłoczowski⁷. Z kolei w artykule opublikowanym w 1975 r. Walenty Wójcik informuje dodatkowo o relacji z 1831 r.⁸ O relacji o stanie diecezji z 1910 przechowywanej w Archiwum Diecezjalnym w Płocku szczegółowo pisze Michał Grzybowski, dodając że relacja ta była pierwszą od 1896 r., kiedy to relację Stolicy Apostolskiej o stanie diecezji złożył biskup Michał Nowodworski (1889-1896). Warto też dodać, że relacja z 1910 r. została sporządzona już według nowych wymogów⁹. Z pewnością biskup Nowowiejski, obejmując diecezję płocką w styczniu 1909 r., chciał, aby relacja stanowiła swoisty bilans otwarcia jego rządów w diecezji. Wreszcie autor niniejszego opracowania podczas kwerendy w Archiwum Watykańskim w 2006 r. dotarł do relacji z 1913¹⁰. Nosi ona tytuł *Relatio de statu Ecclesiae Plocensis, quam occasione Visitationis Sacrorum Liminum Episcopus Plocensis Sacra Congregationi Consistoriali Exhibuit anno Domini 1913, die vero 12 mensis Aprilis*, została podpisana przez biskupa Nowowiejskiego 5 kwietnia 1913 r. (druk, 8 stron)¹¹.

Jak widać z publikowanego tekstu relacja nie stanowiła odpowiedzi na wszystkie 150 pytań, a zaledwie na kilka. Krótkość relacji wynikała z faktu, że w relacji ograniczono się jedynie do informacji na temat tego, co stanowiło novum w stosunku do ostatniej relacji złożonej 14 kwietnia 1910 r. Nie bez znaczenia był tu fakt, że relację składał ten sam biskup, a poprzednie jego sprawozdanie z 1910 r. było sporządzone już według nowego wymogu. Zresztą biskup Nowowiejski wyjaśnia te okoliczności na początku swej *Relatio* powołując się na odpowiednie przepisy dekretu Kongregacji Konsystorialnej „de relationibus dioecesanis” z 31 grudnia 1909 r.

⁶ Dekret A remotissima Ecclesiae aetate z 31 grudnia 1909, Can. II., § 4., „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej”, R. 4, 1910, nr 4, s. 100; I. Lasocki, O sprawozdaniach diecezjalnych i nawiedzaniu przez Biskupów Progów Apostolskich, „Miesięcznik Pastorski Płocki”, 1910, nr 6, s. 136-137.

⁷ J. Kłoczowski, op. cit., s. 262.

⁸ W. Wójcik, op. cit., s. 164.

⁹ M. Grzybowski, op. cit., (*Relatio de statu Ecclesiae Plocensis, quam occasione visitationis sacrorum liminum Episcopus Plocensis Sacra Congregationi Consistoriali exhibuit Anno Domini 1910, die vero mensis Aprilis* podpisana przez biskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego 24 marca 1910 r.).

¹⁰ K. Lewalski, op. cit., s. 57.

¹¹ Archivio Segreto Vaticano, Congregazione Concistoriale, Relationes Dioecesium: 636 (Plocen 1913).

Poniżej sporządzono zestawienie niektórych danych statystycznych zawartych w relacji z 1910 (na podstawie informacji zawartych w omówieniu ks. M. Grzybowski) i w obecnie publikowanej z 1913 r.

	1910	1913
Ludność diecezji	1 128 509*	1 148 056**
Katolicy	899 265	899 265
Protestanci (nationis Germanae)	67 836	31 562
Prawosławni (nationis Rossicae)	6 446	7 129
Mariawici	3 010	2 881
Żydzi	131 928	167 165
Mahometanie	4	4
Wojsko	ok. 40 000	40 000

* Liczba ta nie zgadza się z wynikiem po zsumowaniu poszczególnych pozycji, powinno być 1 148 489.

** Liczba ta nie zgadza się z wynikiem po zsumowaniu poszczególnych pozycji, powinno być 1 148 006.

	1910	1913
Duchowieństwo świeckie	377	381
Alumni	63	62
Parafie	239	241
Kaplice publiczne	63	64
Nowe kościoły	8	8
Domy parafialne	więcej niż 20	więcej niż 60
Bierzmowani	32 081 (od momentu ingresu, tj. od 10 I 1909 r.)	69 255
Wizytacja parafii	44 (od momentu ingresu, tj. od 10 I 1909 r.)	93
Szkoły elementarne	270 (w tym 37 prywatnych)	447 (w tym 40 prywatnych)

Należy uznać, że istniejące różnice między relacją z 1910 r. i z 1913 r. a dotyczące liczby protestantów i żydów, tj. spadek tych pierwszych o przeszło 36 tys. i wzrost tych ostatnich o przeszło 35 tys., są wynikiem oczywistego błędu. Do takiego stwierdzenia skłaniają dwa fakty. Po pierwsze, tekst relacji zachowany w Archiwum Diecezjalnym w Płocku jest kopią sporządzoną przez ks. Wacława Jezuska w okresie II wojny światowej z odpisu wykonanego w 1938 r.¹² i zapewne na jakimś etapie wkradła się pomyłka. I po drugie, w literaturze przedmiotu dotyczącej wyznawców protestantyzmu i judaizmu w Królestwie Polskim brak jakichkolwiek informacji o tak dużych przemieszczeniach czy przesiedleniach jednej czy drugiej ludności między rokiem 1910 i 1913.

¹² M. Grzybowski, op. cit., s. 206.

Relatio
de statu Ecclesiae Plocensis,
quam occasione Visitationis Sacrorum Liminum
Episcopus Plocensis
Sacrae Congregationi Consistoriali exhibuit
Anno Domini 1913, die vero 12¹⁵ mensis Aprilis

Juxta decretum Sacrae Congregationibus Consistorialis, „de relationibus dioecesanis“ de die 21 Decembris 1909 — hoc anno 1913 obligatione teneor referendi de statu commissae mihi Dioeceseos Plocensis.

Sed cum ultima mea relatio facta est die 14 Aprilis 1910 a. et quidem iuxta ordinem servandum „in relatione de statu Ecclesiarum“,

cum porro ad normam canonis III § 2 citati supra decreti „in relationibus quae sequuntur (primam) sufficit ut Ordinarii ad quaesita in singulis articulis contenta dicant, utrum novi aliquid habeatur; necne“,

cum denique S. Congregatio Consistorialis nulla monita et mandata mihi occasione Relationis a me datae significaverit,

restat scribere in hac Relatione ea, quae nova habentur in Dioecesi.

Et haec, Deo adiuvante, refero.

3. a) Numerus incolarum in dioecesi est idem fere qui anno 1910, nimirum 1, 148,056. Ex iis Catholici Poloni sunt, sicut prius: 899, 265; Protestantes (nationis Germanae) 31, 562. Orthodoxae fidei (nationis Rossicae) 7129 (addendus exercitus 40,000, qui fere totus constat ex iuvenibus orthodoxae fidei); Hebraei, qui degunt praecipue in oppidis et oppidulis, sunt 167,165; Mariavitae sunt 2,881; demum Mahumedani sunt 4.

e) Sacerdotes saeculares sunt 381; alumni seminarii iique clerici 62.

g) Paroeciae numerantur 241 (ab anno 1910 duae novae paroeciae erectae sunt. Capellae publicae sunt 64 (una nova erecta est). Plures ecclesiae fidelium sumptu et parochorum cura sunt constructae ex muro, ita ut annis 1910, 1911 et 1912 octo ecclesias novissime aedificatas consecraverim.

i) Instituta religiosa mulierum sunt eadem, quae anno 1910, nimirum:

A. cum scitu et approbatione gubernii:

Sorores a S. Felice de Cantalitio, sunt 8.

B. absque gubernii scitu et consensu:

Sorores Matris Dei Misericordiae, professae directrices 10, conversae 12, in una domo.

Parvulae Sorores B. V. M. sine labe conceptae domus habent 14, sorores numeratur 75.

Filiae Mariae Immaculatae 8 in una domo.

Nuntiae Sacratissimi Cordis Jesu 3 in una domo.

Praeterea Sorores Charitatis Congregationis S. Vincentii a Paulo aegrotis ministrant Plociae (sunt 9), Pultoviae (sunt 4), in Przasnysz (sunt 3), in Ostrołęka (sunt 3), in Lipno (sunt 3) et in Mława (sunt 3). Plociae denique 7 Sorores Charitatis ministrant in tribus orphanotrophiis.

17. Consilium Vigilantiae sua officia explet. Quod spectat modernismi fautores, ii theoretici haud in dioecesi Plocensi inveniuntur, practici vero et ignari rerum fidem catholicam spectantium sunt multi.

26. Sacramento Confirmationis per tres annos (1910, 1911 et 1912) 69,255 fideles unxi sive in civitate episcopali sive tempore visitationis parochiarum.

28. Per tres annos, qui supra, visitavi 93 parochias.

49. Est sacerdos unus, qui infamia maculatus in dioecesi, in America Septentrionali vivit, expers rationis.

Est alter sacerdos miserrimus, cui a 23 iam annis imputantur multae fraudes et iniustitiae; vivit in dioecesi, iuridice condemnatus.

Est tertius denique sacerdos, vitio ebrietatis infectus et non emendatus; in monasterio PP. Carmelitarum Ant. Observantiae degit.

88. Alumni numerantur 62. Quattuor alumni superioribus studiis vacant in Petropolitana catholica academia. Unus sacerdos Romae studia in Universitate Gregoriana percurrit et in Collegio Polonico manet. Unus denique Romae studiis Scripturarum Sacrarum se dat et in Hospicio Polonico manet.

120. Matrimonia mixta cum personis orthodoxae fidei (rossicae) rarissime contrahuntur et sunt ex decreto „Ne temere” invalida. Sex sunt sanata in radice ex dispensatione S. Sedis.

126. In dioecesi Plocensi scholae elementares numerantur 447; inter has fere 40 sustentantur sumptibus personarum privatarum. In unaquaque schola ad minimum 40—50 pueri vel puellae educantur.

129. Scholae superiores intra limites dioecesis non habentur.

Scholae mediae gubernii nunc satis conformes sunt cum christianis praeceptis. Visitatio tamen a me vix fieri potest, quia firmum a gubernio tenetur principium, instituta haec ab ecclesiastica inspectione, praesertim catholica, libera prorsus esse.

Scholae mediae, a privatis personis sustentatae, quaedam in se habent reprehensione digna. Nimirum ad officia magistrorum invitantur viri indifferentes in rebus religionis. Aliquando igitur contra religionem catholicam sparguntur errores. Adolescentes sive ab his magistris sive ab exteris personis imbuuntur laeviore aestimatione religionis et principiorum christianae vitae. Scholae mediae puellarum salubrius moderantur. Ut pueri a spiritu infenso religioni defendantur, sumptibus dioecesanis sustentatur contubernium pro adolescentibus, sub moderamine electi ab Episcopo sacerdotis et duorum canonicorum, tanquam provisorum, constitutum.

143. Ad instaurandas res omnes in Christo ope actionis, quae socialis vocatur, excitatae sunt in dioecesi nonnullae societates, spiritu fidei christianae imbutae, Sed aliae (ut Unio catholica) vitam miseram vivunt ob pressiones, quas subeunt ex parte gubernii, aliae iam sunt a gubernio suppressae. Ceterum actio catholica socialis inter fideles cultiores, seu „intelligentes”, auxilium et favorem difficulter invenit. His non obstantibus, plures quam 60 „domus parochiales” seu „aulae parochiales” fundatae sunt, in quibus congregantur fideles inferioris conditionis, qui tamen sunt maxima pars parochianorum, ad audiendas aliquoties per mensem lectiones bonas, ad legendos libros vel ephemerides catholicas. Multa (78) erecta sunt orphanotrophia catholica. Praeterea non paucae fundantur sive societates, sive instituta ad rem oeconomicam in plebe catholica Polona paupere evolvendam.

His non indignum censeo addere quaedam rationum „statisticarum” ex anno 1912, nimirum:

nati sunt catholici in dioecesi numero	30,814
mortui sunt „ „ „	19,725
matrimonia inita numero	6,485
matrimonia per divortium separate	4
praeceptum paschale non impleverunt	5,305
matrimonia mixta cum protestantibus, cautelis acceptis,	
initia ex dispensatione S. Sedis	5
pueri et puellae ad I-am Communionem admissi	7,065
neoconversi ex iudaismo	1
“ ex haeresi et schismate	143
laboriosi, qui emigraverunt in Borussiam sive	
aliunde mares	22,027
feminae	15,757

[dopisek ręczny]

Plociae, die 5 Aprilis 1913 a.
+ Antonius Julianus Nowowiejski
Episcopus Plocensis

[Tłumaczenie]

**Relacja o stanie Kościoła Płockiego,
którą Biskup Płocki
z okazji odwiedzin świętych progów przedstawił
Świętej Kongregacji Konsystorialnej
dnia 12¹³ miesiąca kwietnia roku Pańskiego 1913**

Zgodnie z dekretem Świętej Kongregacji Konsystorialnej, „o relacjach diecezjalnych” z dnia 21 grudnia 1909 r. – jestem zobowiązany w roku 1913 przedstawić stan powierzonej mi diecezji płockiej.

Wobec tego, iż moja ostatnia relacja została sporządzona w dniu 14 kwietnia 1910 r. i niewątpliwie zgodnie z zachowaniem formy „w relacji o stanie Kościołów”,

następnie ponieważ zgodnie z przepisem rozdziału III § 2 wspomnianego wyżej dekretu „w relacjach, które następują (po pierwszej) wystarczy, aby ordynariusze na pytania zawarte w poszczególnych artykułach oznajmili, czy coś nowego się wydarzyło czy nie”,

i w końcu ponieważ Św. Kongregacja Konsystorialna nie dała mi żadnego upomnienia i polecenia w związku ze złożoną przeze mnie relacją,

pozostaje napisać w tej relacji to, co nowego zdarzyło się w diecezji.

I to, z Bożą pomocą, przedstawiam.

3. a) Liczba mieszkańców w diecezji jest prawie taka sama, jak w roku 1910, mianowicie 1 148 056. Z tych katolików jest, tak jak przedtem: 899 265; Protestantów (narodowości niemieckiej) 31 562. Prawosławnych (narodowości rosyjskiej) 7 129 (dodatkowo 40 000 wojska, które prawie całe składa się z młodzieńców wyznania prawosławnego); Żydów, którzy żyją przede wszystkim w miastach i miasteczkach, jest 167 165; mariawitów jest 2 881; wreszcie mahometan jest 4.

e) Kapłanów świeckich jest 381; alumnów i kleryków 62.

g) Istnieje 241 parafii (od roku 1910 powstały dwie nowe). Kaplic publicznych jest 64 (powstała jedna nowa). Wiele kościołów dzięki wsparciu wiernych i trosce proboszczów zostało budowanych, w ten sposób w latach 1910, 1911 i 1912 konsekrowałem osiem nowo wybudowanych kościołów.

i) Są te same zakonne zgromadzenia żeńskie, jak w roku 1910, mianowicie:

A. za wiedzą i aprobatą władz:

Siostry od św. Feliksa Cantalicio, jest 8.

B. bez wiedzy i zgody władz:

1. Siostry Matki Bożej Miłosierdzia, profesek 10, nowicjuszek 12, w jednym domu.

2. Małe Siostry N. M. P. Niepokalanie Poczętej mają 14 domów, sióstr 75.

3. Córki Marii Niepokalanej, 8 w jednym domu.

4. Zwiastunki Najświętszego Serca Jezusa, 3 w jednym domu.

Ponadto Siostry Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo posługują chorym w Płocku (9), w Pułtsku (4), w Przasnyszu (3), w Ostrołęce (3), w Lipnie (3) i w Mławie (3) i na koniec w Płocku 7 Sióstr Miłosierdzia posługuje w trzech sierocińcach.

17. Consilium Vigilantiae wypełnia swoje obowiązki. Co dotyczy zaś zwolenników modernizmu, ci teoretycy nie znajdują się w diecezji płockiej, praktyków zaś i nieświadomych w kwestiach wiary katolickiej jest wielu.

26. W ciągu trzech lat (1910, 1911 i 1912) udzieliłem sakramentu bierzmowania 69,255 wiernym albo w mieście biskupim albo w czasie wizytacji parafii.

49. Jest jeden kapłan, który splamiony niesławą w diecezji, żyje w Ameryce Północnej, bezrozumny.

Jest drugi kapłan najbardziej godny pożałowania, któremu już od 23 lat przypisuje się liczne oszustwa i krzywdy; żyje w diecezji, sądownie skazany.

Jest wreszcie trzeci kapłan, dotknięty chorobą pijaństwa i nie wyleczony; przebywa w klasztorze OO. Karmelitów.

88. Liczba alumnów wynosi 62. Czterech alumnów odbywa wyższe studia w Akademii Katolickiej w Petersburgu. Jeden kapłan studiuje w Rzymie na Uniwersytecie Gregoriańskim i mieszka w Kolegium Polskim. Jeden wreszcie bada w Rzymie Święte Pisma i mieszka w Hospicjum Polskim.

120. Małżeństwa mieszane z osobami wyznania prawosławnego (rosyjskiego) bardzo rzadko są zawierane i zgodnie z dekretem „Ne temere” są nieważne. Sześć zostało uprawomocnionych na mocy dyspensy Stolicy Świętej.

¹³ Data dzienna wpisana ręcznie.

126. W diecezji plockiej istnieje 447 szkół elementarnych; wśród tych prawie 40 utrzymywanych jest kosztem osób prywatnych. W każdej szkole kształcą się 40-50 chłopców albo dziewcząt.

129. W granicach diecezji nie ma szkół wyższych.

Średnie szkoły państwowe są obecnie dość zgodne z chrześcijańskimi zasadami. Jednak z trudem mogą odbyć wizytację, ponieważ ściśle przez władze jest przestrzegana zasada, że instytucje te powinny zupełnie być wolne od kościelnej kontroli, przede wszystkim katolickiej.

Szkoły średnie, utrzymywane przez osoby prywatne, mają jedną godną nagany cechę. Mianowicie na stanowiska nauczycieli zatrudniane są osoby obojętne w sprawach religii. Czasem więc odnośnie religii katolickiej rozgłaszane są błędne sądy. Młodzieży wpajane są albo przez ich nauczycieli albo przez osoby obce niezbyt dobre opinie dotyczące religii i zasad życia chrześcijańskiego. Szkoły średnie dla dziewcząt kierowane są zdrowszymi zasadami. Aby chłopców trzymać z dala od wrogości religii ducha, urządzono internat dla młodzieńców utrzymywany na koszt diecezji, pod kierownictwem wybranego przez biskupa kapłana i dwóch kanoników, jako opiekunów.

143. Dla odnowienia wszystkiego w Chrystusie mocą akcji, którą zowie się socjalną, wzbudzone są w diecezji pewne towarzystwa, wypełnione duchem wiary chrześcijańskiej. Lecz jedno (jak Unia Katolicka) pędzą bardzo mierny żywot z powodu nacisku, jakiemu poddawane są ze strony władz, inne już zostały przez władzę zniesione. Zresztą społeczna akcja katolicka wśród wykształconych wiernych, czyli „inteligencji” z trudnością znajduje pomoc i przychylność. Okoliczności te nie przeszkodziły powstaniu ponad 60 „domów parafialnych” czy „sal parafialnych”, w których zbierają się wierni z niższych warstw, głównie parafian dla słuchania kilkakrotnie w ciągu miesiąca dobrych treści, dla czytania książek i czasopism katolickich. Dużo (78) powstało sierocińców katolickich. Poza tym nie mało zostało założonych czy to towarzystw czy to instytucji dla rozwoju dzieł ekonomicznych w polskim ubogim ludzie katolickim.

Sądzę, że nie będzie niestosownym dodać kilku „wykazów” danych z roku 1912, mianowicie:

liczba urodzonych w diecezji katolików	30 814
liczba zmarłych w diecezji katolików	19 725
liczba zawartych małżeństw	6 485
małżeństwa rozdzielone na skutek rozwodu	4
obowiązku wielkanocnego nie wypełniło 5 305	
małżeństwa mieszane z protestantami zawarte, z zachowaniem właściwych wymogów, z dyspensą Stolicy Świętej	5
chłopcy i dziewczęta dopuszczone do I Komunii	37 065
konwertyci z judaizmu	1
konwertyci z herezji i schizmy	143
robotnicy, którzy wyemigrowali do Prus lub gdzie indziej	
mężczyźni	22 027
kobiety	15 757

[dopisek ręczny]

Płock, dnia 5 kwietnia 1913 r.

+ Antoniusz Julian Nowowiejski
Biskup Płocki

Summary

Author of this study in a query in the Vatican Archives in 2006, reached the state of report of the state of the Diocese of Płock in 1913. It is limited only to the information on novum in relation to the recent report (April 14, 1910). Both reports were submitted by the same Bishop (A. J. Nowowiejski). His previous report (1910) was prepared in accordance with new requirement (introduced in the Catholic Church in 1909 by decree of the Congregation for Consistorial “De relationibus dioecesanis”). Author cites the original Latin, Polish translation, and establish a list of some statistical data provided in report from 1910 (according to Fr. M. Grzybowski) and in this report from 1913.